

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Antonii Avgvstini Archiepiscopi Tarraconensis Dialogorum Libri Duo de emendatione Gratiani

Agustín, Antonio

Parisiis, 1672

Stephani Balvzii Tutelensis Notae Ad Dialogos Antonii Avgvstini De
emendatione Gratiani.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10634

STEPHANI BALVZII
TUTELENSIS
NOTÆ

AD DIALOGOS

ANTONII AVGVSTINI
De emendatione Gratiani.

RATIANI DECRETUM] Rectè Pag. 3i
admonet Antonius Augustinus hunc li-
brum falsò vocari Decretum Gratiani,
cùm sit potiùs collectio decretorum, ut
scriptum est in editionibus Democharis

& Contij. Nam & in codice Sangermanensi, in quo
ad marginem textus posita est à manu recentiore glos-
sa Bartholomæi Brixienfis, hæc scripta sunt manu an-
tiqua: *Explicit Apparatus Decretorum.* In Victorino
autem antiquo, in pagina quæ antecedit initium ope-
ris, scriptum est manu antiqua: *Liber dictus Decreta
Graciani.* Quin & in antiqua editione Veneta *Decre-
torum codex* vocatur. Et in ipsa editionis illius fronte
hæc inscriptio præposita est præfationi editoris. *Ad
celeberrimos Iurisconsultos suosque municipes Brixianos
in novam Decretorum impressionem Petri Albignani
Trecij præfatio feliciter.* Decretorum corpus vocavit
Innocentius III. apud Odoricum Raynaldum ad an-
num 1202. §. 12. *quod est ultimum septima causa ca-
pitulum in corpore decretorum.* Item Vincentius Hif-
Dd iiij

panus vetus Decretalium interpres, ex quo hunc locum descripsit Antonius Augustinus in ipso ferme principio Notarum ad primam antiquam collectionem Decretalium. *Quia non omnia, inquit Vincentius, poterant comprehendi in Decretorum corpore, ideo magister B. Papiensis Præpositus hoc opus compilavit.* Rēpexisse autem videtur Vincentius ad verba Tancredi relata ab illustrissimo Episcopo Monspelienſi Francisco Bosqueto in Notis ad epistolam Innocentij III. pag. 48. Hæc sunt verba Tancredi: *Post compilationem Decretorum factam à Gratiano, multa à Romana Curia decretales epistolæ emanaverunt, quas magister Bernardus tunc Præpositus postmodum Episcopus Papiensis ad studentium utilitatem sub competentibus titulis compilavit.* Denique vir celeberrimus Iacobus Cujacius ad cap. penult. & ult. de sentent. & re jud. ita omnino loquitur de Gratiano: *Collectio autem Decretorum facta à Gratiano fuit prima quæ præcessit sex collectiones Decretalium.* Hunc secutus est Franciscus Florens, cujus hæc sunt verba ex præfatione tractatum in novem priores titulos libri primi Decretalium pag. 3. *Secundò de collectione Decretorum Gratiani tractabimus.* Quin & Hieronymus Rubeus lib. 5. historiæ Ravennatis pag. 246. loquens de epistola Stephani V. ad Romanum Archiepiscopum Ravennatem, quæ extat apud Gratianum, ita ait: *Id testatum littera faciunt quæ in Decretorum libris adhuc leguntur.* At si auctoritatem à veteribus libris & ab antiquitate editionum petere lubet, *Decretum Gratiani* simpliciter scriptum est in pagina quæ antecedit initium operis in recentiori codice Victorino, & *Gratiani Decretum* in calce veteris editionis Moguntinæ. Neque aliter habent editiones Parisienses quæ in initio postremi sæculi prodierunt. Unde secutus est consensus generis humani. Eam ob causam censeo retinendam esse inscriptionem illam, non solum apud Gratianum, sed etiam apud Burchardum & Ivonem. Sanè Antonius ipse Augustinus in Notis ad primam collectionem Decretalium, cum Decretum Ivonis citat, citat autem frequenter, exprimit opus illud in numero singulari. Decretum Ivonis vocat etiam Cujacius ad tit-

rum Decretalium de vita & honestate Clericorum
cap. 1. Atque hæc de titulo libri dicta sufficiant.

EXCEPTIONES] Assentior Antonio Augu- Pag. 4.
stino. Attamen nollem quicquam mutare apud Ivo-
nem in hoc loco, cum vox *exceptiones* extet in omni-
bus antiquis Ivonis codicibus & editionibus. Quin &
apud Hildebertum Cenomanensem in epistola XLVIII.
exceptiones disertè scriptum est in omnibus vetustis
exemplaribus. Ea enim erat seculi illius prisca ratio
& usus ut *exceptiones* dicere mallent quàm *exceptio-*
nes. Possent hujus rei plurima adferri exempla, si
restanti esset. Sufficiet tamen, ut arbitror, auctori-
tas codicum Ivonis & Hildeberti. Addam nihilo mi-
nus etiam istud ex veteri codice MS. bibliothecæ re-
giæ: *Incipit prologus Petri viri disertissimi in excep-*
tionibus legum Romanarum. Ex quo fortassis libro aut
alio simili descripsit Ivo quæ sic ab eo referuntur libro
quarto Pannormiæ cap. 127. tam in editis quàm in
manuscriptis codicibus: *Excepta de legibus Theodo-*
sanis.

CANONICOS REGUL.] Festivè & eleganter, Pag. 74
ut solet, hanc tautologiam traducit D. Erasmus in
colloquio de peregrinatione religionis ergò. *Colle-*
ptum est Canonicorum, inquit, *sed quibus à Latinis*
regula cognomen additur, medium genus inter mona-
chos & Canonicos quos seculares appellant. In odiosis
Canonici sunt, in favorabilibus monachi. Si Romanus
Pontifex fulmine feriat omnes monachos, tum Cano-
nici fuerint, non monachi. Sin idem permittat omni-
bus monachis uxorem ducere, tum fuerint monachi.
Respiciebat videlicet Erasmus ad perditissimos mores
sæculi: qui si nostro revivisceret, viderétque ho-
diernas Canonicorum regularium congregationes,
abstineret profectò ab eorum insectatione. Rectè
Cujacius ad titulum Decretalium de præbendis & dig-
nitatibus: *Et quamvis hac duo, Canonici & regula-*
ri, idem significent, & hoc tantum interfit quòd una
Græca, altera Latina appellatio sit, tamen, quia ita
loquendi mos est, ita loquimur vel discretionis gratia,
ut scilicet discernantur à secularibus.

DUOR. ANTONIOR.] Democharis & Con- Pag. 116

ej, qui primi medicas manus admoverunt Gratiano, Post hos secutus est tertius Antonius Augustinus.

LIBER CÆSARAUG.] Quoniam auctor istorum dialogorum sæpe laudat hunc librum, visum est semel observare intelligi vetustam canonum collectionem MS. ad Antonium Augustinum missam ex monasterio Carthusianorum Cæsaraugustano, quò pervenerat post obitum Hieronymi Suritæ clarissimi scriptoris annalium Aragonensium; ut ipse Augustinus docet in dialogo quinto libri prioris. Divisa est illa in libros quindecim. Cùm verò nullius Romani Pontificis qui post Urbanum secundum vixerit decretis utatur illius auctor, rectè judicatum est illam eo tempore scriptam fuisse. Usus est autem istius collectionis auctor canonibus Conciliorum, decretis Romanorum Pontificum, & dictis sanctorum patrum. Hæc ex Antonio Augustino Iesuita, ut opinor.

Pag. 26.

COLLECT. CONC. TARR.] Nescio quid his verbis intelligat Antonius; nisi si loqui vult de collectione constitutionum provincialium Tarracoenisium, quæ Tarracone edita est. Verùm tamenetsi editionem illam non viderim, non puto locum heic fuisse emendandi alicujus veteris canonis Africani, cùm probabile sit hanc collectionem non fuisse diversam ab ea quæ anno M D X C I I I. recusa Tarracone est ex decreto secundi Concilij provincialis celebrati sub Ioanne de Teres Archiepiscopo Tarracoenisii post Antonium Augustinum. Atqui in nova illa collectione nihil extat præter nudas constitutiones absque Notis.

PALÆA] Instituti mei non est inquirere in originem hujus vocabuli. Sufficere arbitror Notam Correctorum Romanorum, quam invenies editam apud Antonium Augustinum pag. 20. Illud tantum dicam, non vidisse me hoc vocabulum in antiquis Gratiani exemplaribus manuscriptis; nisi quòd aliquando, sed id tamen rarò, diù postea scriptum est in notis marginalibus libro Sangermanensi adjectis. Idem vocabulum non reperitur etiam in prima editione Moguntina in fronte capitum quæ eo nomine prænotantur in vulgatis editionibus. Extat tamen, sed non

ideo frequenter ut in vulgatis editionibus, in antiqua editione Veneta. Istud verò non impedit quin antiquitas adscriptum fuerit in libris Gratiani, cum ejus dilleta mentio extet apud Ioannem Andreæ & alios veteres Iurifconsultos.

TARRACONENSIS] Et hunc quoque librum Pag. 39.
sepe laudat auctor istorum dialogorum. Dono ad eum pervenerat ex celebri monasterio Populeti, vulgo *Poblete*, ordinis Cisterciensis, haud procul Tarracone, ubi etiamnum extat optima bibliotheca veterum librorum manuscriptorum. Quoniam autem is libet auctoris nomine carebat, placuit illum Tarraconensem appellari ex diœcesi. Continet decreta Romanorum Pontificum usque ad Gregorij septimi tempora, non verò postea; indicium non mediocriter pro veritate conscriptum eum esse paulò ante Cæsaraugustinam, ut eodem ferè tempore hæ duæ collectiones prodierint. Hæc rursus ex Augustino Iesuita.

ZURITÆ] Hunc virum plerique Zuritam Latine vocant. Sed ipse se Suritam vocavit in Indicibus in epistola dedicatoria veterum scriptorum rerum secularum ad Antonium Augustinum. Pag. 49.

MODESTIAM REQUIRO] Dicitur adversus Albertum Pighium & alios illorum temporum assertores & vindices effusissimæ potestatis Romani Pontificis. Sic Covarruvias lib. 4. variar. resolut. cap. 13. notat eundem Pighium lib. 4. de eccles. hierarch. cap. 8. multam ex ea occasione adversus Granatum candescere in iram, *pio quidem animo*, inquit, *et ferventissimo in apostolica sedis majestatem zelo, ut prope qui omni conatu contendat Summos Pontifices qui Petrum sedem illam obtinuerunt, à labe hæresis prorsus immunes fuisse.* Itaque & Augustinus & Covarruvias damnant nimium Alberti Pighij zelum. Gaudeo verò idem eos dicere, quos veri inquirendi studium conjunxit & amicitia non vulgaris, ut ipsa Augustini verba ponamus ex dialogo quinto libri prioris pag. 49. Pag. 56.

DE LIBRO PASTORIS] Certum est hunc librum esse apocryphum, quòd extra canonem ab omnibus Ecclesiis collocetur. Antiquum tamen esse Pag. 64.

& magnæ apud veteres auctoritatis ostendit nuper eruditissimus amicus noster Ioannes Baptista Cotelarius societatis Sorbonicæ Theologus in Notis ad hunc librum. Has tu consule, lector, & mihi pro indicina gratiam habeto.

Pag. 66. PECCATOR APPELLATUR] Loquitur de Isidori collectione, qui vulgò Mercator dicitur, cum in codicibus quibusdam manuscriptis legatur *Peccator*. Vide illustrissimum Archiepiscopum Parisiensem Petrum de Marca in libro tertio de concordia sacerdotij & imperij cap. 5. §. 2.

Pag. 82. SOLIUS EST ROM. PONT.] Loquitur heic Antonius Augustinus ex usu posteriorum temporum & sui seculi. Nam antiquitus aliud obtinebat, ut cuius paulò erudito manifestum est.

Pag. 102. LOCUM VACUUM] Optima est conjectura Antonij Augustini existimantis locum vacuum relictum esse subscriptioni Romani Pontificis in actis Concilij Trullani. Videndus autem omnino Marca libro quinto de concordia cap. 18. §. 4.

Pag. 104. IMAGIN. SCRIPTURAS] id est, imaginum picturas, ut rectè paulò post loquitur Anastasus. Hinc imaginarius ordo in canone tertio Concilij Turonensis secundi: *Vt corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.* Vide Notas ad Reginonem pag. 549.

Pag. 168. NON ARVERN.] Verissimum est quod ait Antonius Augustinus supra pag. 151. multa nos interdum falsa credere quæ vera esse posteri fortasse cognoscent. Burchardus, Ivo, & Gratianus ex Concilio apud Arverniam celebrato retulerant decretum quoddam quo cavetur ne quis viventi Episcopo superponatur aut superordinetur Episcopus. Id cum Antonius Augustinus non inveniret in vulgatis Concilij Arvernensis canonibus, sed inter canones Concilij quinti Aurelianensis, sibi visus est justè in hoc loco reprehendisse veteres illos canonum collectores. Non viderat nimirum Arvernensem secundam Synodum, quam vir celeberrimus Iacobus Sirmondus postea bono publico vulgavit, in qua eadem circa Episcopos statuuntur quæ decreta in Aurelianensi fuerant. Ia

similem postea errorem impegit idem Sirmondus, & eadem occasione decretorum alterius synodi Arvernensis. Gratianus 1. q. 3. caput *Quæsitum*. & 16. q. 2. caput *Sanè quia*. retulerat ex Concilio Arvernensi sub Urbano secundo. Illa cum Sirmondus non inveniret inter canones editos Concilij illius Arvernensis sive Claromontani, legeret autem inter canones non editos Concilij quod anno post habitam synodum Arvernensem sequente Urbanus habuit apud Nemaufum in Gallia Narbonensi, admonuit in Antirrhetico secundo adversus Aurelium pag. 97. falsam esse inscriptionem horum capitum apud Gratianum, adeoque restituenda illa esse Concilio Nemaufensi. Quod etiam adnotasse illum manu sua in exemplari impressio Gratiani quod extat Parisiis in bibliotheca collegij Claromontani societatis Iesu testis est omni exceptione major Gabriel Cossartius in tomo decimo Conciliorum pag. 590. ubi Sirmondum verè ac libere reprehendit. Nam duo illi canones postea reperti sunt esse Concilij Claromontani in veteri codice monasterij Anianensis, unde editi olim à nobis sunt in additionibus ad librum sextum de concordia sacerdotij & imperij multò antè quàm intrarent in amplissimam Conciliorum collectionem.

ARANDI ANTE MISSAM] Refert ista An- Pag. 181.
 gustinus ex Concilio Moguntino, id est, ex Concilio quod in ea urbe habitum est extremis Karoli Magni temporibus. Apud Reginonem lib. 1. cap. 378. de Concilio apud Adrisphac in Bajoaria. De quo Concilio dictum est in Notis ad Reginonem pag. 573. Non extat enim in vulgatis editionibus Conciliorum; neque ulla illius alibi, quod sciam, memoria superest quàm apud Reginonem.

PROPRIA HABUISSE] Ingens & difficilis Pag. 124.
 controversia emerfit ævo Ioannis XXII. inter eum & Franciscanos de paupertate Christi & Apostolorum, habuissentne illi aliqua in proprio vel in communi. immo parum abfuit quin bellum propterea esset. Ea igitur quæstio extorsit duas constitutiones Ioannis quarum heic mentio est. Prima incipit: *Cum nonnullis*. Alterius initium est: *Quia quorum-*

dam mentes. Habeo ego veterem librum pulcherrimè scriptum, in quo continetur magistri Petri Rogerij Doctoris Theologi Parisiensis lectura, ut ipse vocat, seu commentarius in secundam illam constitutionem, dictata publicè Lutetiæ eo tempore quo quæstio illa maximè incaluerat. In hoc libro bene multa notatu digna referuntur, & inter alia narratio de quodam Doctore Parisiensi, cujus nomen proditum non est memoriæ literarum, qui eodem quo Petrus tempore docebat Lutetiæ doctrinam quæ à Ioanne XXII. declarata erat catholica, contrariam impugnabat. Hic ergo, ut solebant tum nonnulli scholastici Theologi insanire in novas cogitationes, eò usque progressus est ut doceret opinionem Franciscanorum non solùm esse hæreticam, quod à Ioanne definitum erat, sed magis hæreticam esse quàm eam quæ asserit Christum non fuisse incarnatum. Res est adeo demens ac stolidam ut omnis huic narrationi fides deneganda foret nisi testimonio niteretur ejusdem Petri Rogerij, cujus hæc sunt verba sub finem operis: *Dico tamen hic quòd licet talis assertio sit hæretica, non tamen est magis hæretica quàm assertio qua asseritur Christum non fuisse incarnatum. Quod dico propter dictum unius Doctoris, qui pridie oppositum, ut audivi, in sua lectione asseruit, arguens sic. Illud est magis hæreticum quod est contra majorem evidentiam fidei. Hoc videtur certa; quia quanto aliquid est magis evidens secundùm fidem, tanto ipsum negare est magis absurdum & erroneum. Sed asserere quòd Christus & Apostoli nihil habuerunt in proprio vel communi est contra majorem evidentiam fidei. Illi enim qui erant tempore Christi & Apostolorum clarè videbant quòd Christus & Apostoli habebant aliqua vel in proprio vel in communi, non tamen ita clarè videbant quòd Deus esset incarnatus, quia non videbant clarè Christum esse nist purum hominem. Ergo asserere Christum & Apostolos nihil habuisse est magis hæreticum quàm asserere Deum non esse incarnatum.* Refellit deinde Petrus ridiculam illam assertionem. Ceterùm Petrus ille erat tum monachus Casæ-Dei & Prior sancti Baudilij Nemausensis, postea verò factus est Romanus Pontifex, voca-

rus Clemens istius nominis sextus. Initio operis præfixa est epistola dedicatoria ad Ioannem XXII.

SI QUID IN VET. LIBRO] Notat imperitorum hominum stultitiam, qui stolidè abutuntur auctoritate veterum codicum, pravam lectionem manuscriptorum codicum præferentes bonæ lectioni librorum editorum, nullam aliam ob causam quàm ut emendasse videantur antiquas bonorum auctorum editiones. Et tamen certum est, ut ex Rigaltio jam alibi observavimus, etiam veterum codicum auctoritate falsissimas lectiones asseri. Magno usui sunt veteres libri ad emendandos auctores antiquos, nemo negat. Sed tamen multo iudicio heic opus est, multo sale, multa diligentia, & plurimo istarum rerum usu.

Pag. 199.

VINO AGR. BAPTIZARI] Certum est caput istud non esse Siricij, ut rectè observat Antonius Augustinus. Neque tamen protinus verum est id scriptum fuisse à vano aliquo semipagano. Est enim ex responsio undecimo Stephani secundi Papæ, ubi sic legitur: *Si in vino quis, propterea quòd aquam non inveniebat, omnino periclitantem infantem baptizavit, nulla ei exinde adscribitur culpa. Infantes sic permanent in ipso baptismo. Nam si aqua adfuit presens, ille Presbyter excommunicetur & pœnitentia submittatur, quia contra canonum sententiam agere presumpsit.* In antiqua collectione canonum Andegavensi capitulum illud ita scriptum est: *IN EPISTOLA SANCTI SIRICI PAPÆ, HERA XIII. Presbyter qui in vino baptizat proxima necessitate, ut ager non periclitetur, pro tali re nulla ei culpa ascribatur. Si verò aqua aderat, & necessitas talis non urgebat, hic commanione privetur & pœnitentia submittatur. Infans verò ille, si in sancta Trinitate baptizatus est, in eo baptismo permaneat.*

Pag. 200.

LATENTIA PECCATA] Vide decreta Innocentij 1. cap. 24. quæ citantur à Rhabano in epistola ad Heribaldum Episcopum Autissiodorensem cap. 21 à Reginone lib. 2. cap. 139. & à Burchardo lib. 9. cap. 77.

Pag. 205.

DE IOANNE VII. FEM.] Notissima est fabula, quam pueri & mulierculæ norunt, extitisse

Pag. 215.

olim feminam quæ per biennium sacrosanctam sedem apostolicam occupaverit, detecta porro fuerit ob subitum puerperium. Sed nunc illa adeo putida visa est ut etiam ab adversariis nostris repudietur tanquam vanissima & opprobrium historiæ. Anno MDCXLIX. David Blondellus eam confixit speciali dissertatione, in quam acriter invecus est Samuel Maresius adversus quem cum Stephanus Curcellæus anno MDCLVII. præfationem apologeticam edidisset, quæ edita est in secunda editione libelli Blondellici, Maresius impatienter ferens, se adversus illum ultus est, rursus incumbens refutationi dissertationis Blondellicæ. Pronuntiavit autem in initio Blondellus neminem ante Æneæ Sylvij tempora repertum fuisse cui falsi suspicio suboleret. Attamen ex vita Urbani V. ab auctore coætaneo scripta, quam vir illustrissimus Franciscus Bosquetus Episcopus Montpelienensis emisit in publicum, colligi posse videtur jam tum in suspicionem falsi venisse narrationem illam. Hæc sunt verba auctoris: *Abinde verò ad palatium remeavit pacificè & quietè, per urbem equitando, rectamque viam tenendo; nec obliquavit hinc inde, etiam occasione illius fatua mulieris qua aliquandiu papatum dicitur occupasse, & in eadem viâ abortum faciendo peperisse refertur.*

Pag. 231.

M. MENDIS PURGASSE] Præstitit illud Covarruvias in libro 4. variar. resolut. cap. 14. & seqq. ubi multa doctè & eruditè pro suo more scribit digna quæ legantur ab hominibus rei canonicæ & ecclesiasticæ studiosis.

Pag. 233.

PRO NICÆNIS HABITI] Loquitur de canonibus synodi Sardicensis, quos manifestum est citatos fuisse à veteribus collectoribus sub nomine Nicænorum. Nolo heic enarrare totam eam historiam. Illud tantum monco, plerosque canones Sardicenses, ac præsertim eos qui tractant de judicandis Episcopis, ex Concilio Nicæno referri in antiqua collectione canonum Andegavensi itémque in alia antiqua collectione quæ extat in monasterio sancti Germani de pratis apud Lutetiam.

IS LIBER NON EXTAT] Loquitur de libro

bro diurno, in quo vetus Romanorum Pontificum professio descripta est. Hunc librum non extare putabat Antonius Augustinus. Et tamen varia ejus exemplaria etiamnum supersunt, unum Romæ in bibliotheca Vaticana, alterum Lutetiæ in bibliotheca Collegij Claromontani Societatis Iesu, ex quo nonnulli viri clarissimi descripserunt in suos. Immo vir clarissimus Ioannes Launoius aliud exemplar viderat, ut ipse testatur in dissertatione de Lazari & Magdalena in Provinciam appulsu cap. 10. observat. 10. *Laudatum porrò Romana Ecclesia diurnum*, inquit, *qui videre voluerit, apud eos videbit ad quos integra pervenit Caroli Montchalli Tolosatis Archiepiscopi bibliotheca* Vaticanum ediderat vir de antiquitate ecclesiastica optimè meritus Lucas Holstenius anno MDCIX. prioraque & postrema editio- nis folia miserat ad illustrissimum virum Petrum de Marca Archiepiscopum ea tempestate Tolosanum; & cujus manibus illa reciperavit Cœlius Piccolomineus Nuntius tum apostolicæ sedis in Gallia, nunc verò eminentissimus Cardinalis. Suppressa autem statim est editio illa Diurni, nescio quam ob causam. Fortassis quia in initio nimium multa circa electionem Romani Pontificis tribuuntur Imperatori & Exarchæ apud Ravennam commoranti.

MOLINÆI ESSË] Reprehendit in hoc loco Franciscus Florens Antonium Augustinum, quòd scripserit verba paulò antè relata sibi videri Molinæi esse, non Contij. *Sunt enim*, inquit Florens in pagina octava ejusdem præfationis, *re vera Contij, & non Molinæi ea sibi asserit, si loca omnia qua citavimus supra ex editione Antuerpiana diligenter comparaverit*. Qua verò conjectura ductus Antonius Augustinus putaverit hoc scholium non esse Contij, sed Molinæi, sanè non video. Tota enim Latinitas scholij valde diversa est à stilo Molinæi, neque in editione Gratiani à Contio procurata operæ præstitæ à Molinæo ulla mentio est.

INDEX SELECT.] Hunc indicem nos huc translatus, cum antea editus esset in fine additionum illius dialogi. Mutationis auctor nobis fuit Anto-

E e

Pag. 236.

Pag. 237.

434   STEPHANI BALVZII
nius Augustinus, qui in fine dialogi ait pag. 236.
Ecce tibi, minus tamen perfectum, indicem. Vnde nos
collegimus sequi eum debuisse statim post dialogum,
non verò post additiones.

Pag. 238.   EUSTACHIUS] Nos addidimus hanc vocem,
cùm lacuna heic esset in superioribus editionibus.
Neque puto quemquam ægrè laturum hanc auda-
ciam.

PAMPHILUS] Et hanc quoque vocem nos ad-
didimus, quæ deerat in aliis editionibus.

ARNALD. PONTACUS] postea Episcopus
Vasatensis, vir doctissimus; de quo Franciscus Flo-
rens in præfatione tractatum de qua suprâ diximus,
agens de selectis viris emendationi Gratiani præfe-
ctis, ita loquitur pag. 8. *Doleo tamen, & moneo, non
abs re, unicum Gallum Arnaldum Pontacum, & ser-
vè adhibitum. Reliqui omnes fuerunt aut Itali aut Hispani.*
Hujus viri diligentia debemus editionem Chroni-
corum Eusebij & aliorum veterum emendatam ad
codices antiquos.

FR. PEGNA] Diù molestum me habuere quæ
heic dicuntur de Francisco Pegna. Videbam virum
fuisse doctissimum & laudatum, non solum ab homi-
nibus qui eodem cum illo tempore vixerunt, sed etiam
ab illis qui secuti postea sunt. Et tamen Antonius Au-
gustinus subindicare videtur aliquid adversum fa-
mæ viri, dum ait eum templum Dianæ incendiisse vi-
sum esse cùm additiones Decretalium componeret,
ac si Franciscus, alioqui ignotus, famam sibi com-
parare voluerit hoc labore, non secus ac Herostra-
tus incendiando templum Dianæ Ephesiæ. Per addi-
tiones autem istas intelliguntur Notæ marginales
Decretalium in editione Gregorij XIII. quas nul-
lus ferme scit esse Francisci Pegnæ, atque adeo sunt
sine nomine. Scripsit ille varia opera, commenta-
rium in Directorium Inquisitorum Nicolai Eyme-
rici, tractatum de extravagantibus, quem doctissi-
mum tractatum vocat Franciscus Florens, annota-
tiones in Lucernam Inquisitorum Bernardi Comen-
sis, ac nonnulla alia.

Pag. 250.   SYNODIS NON EDITIS] Editæ illæ nuper

sunt à Luca Holstenio bibliothecæ Vaticanæ præfesto ex veteri codice MS. Francisci Cardinalis Barberini.

Pab. 267i

SEGEFREDUS] Intelligit haud dubiè Sigebertum, apud quem ad annos 816. & 823. reperiuntur quæ heic notat Antonius Augustinus. Sed nihil mutare volumus. Ceterùm quæstio quam hic movet auctor de annis Lotharij facile solui potest si recurramus ad originem imperatoriae dignitatis ejusdem Lotharij. Nam ille in consortium imperij adscitus à patre est anno DCCCXVII. III. Kalendas Augusti, uti diximus in Notis ad Agobardum pag. 109. & patet ex actis divisionis imperij factæ à Ludovico quæ apud nos extant. Itaque qui cœpit imperare anno DCCCXVII. mense Julio, trigessimum septimum imperij annum agebat anno DCCCLIII. die octava Decembris, qua celebratum fuit Concilium à Leone quarto. Idem Concilium dicitur celebratum anno quinto imperij Ludovici filij Lotharij. quod verum est. Nam Ludovicus consors imperij factus à Lothario est anno DCCCXLIX. exeunte. Probatur illud ex Præcepto ejus pro monasterio Farfensi apud Duchesnium tomo III. pag. 667. quod datum est v. Kal. Junij anno XXIII. ejusdem Ludovici, Indictione quinta, id est, anno DCCCLXXII. Ibidem pag. 690. extat aliud ejusdem Præceptum datum III. Idus Junij anno imperij ejus XVIII. Indictione XIV. id est, anno DCCCLXVI. Denique in Chartulario monasterij Casauriensis leguntur acta quædam, in quibus continetur donum Hirmingardis Augustæ, quæ data dicuntur *anno septimo imperij Ludovici Imperatoris, mense Junio, Indictione quarta*, id est, anno DCCCLVI. Hinc ergo corrigas velim Chronicon Casauriense editum in tomo quinto Spicilegij Dacheiani pag. 364. ubi annus dominicæ incarnationis DCCCLIV. componitur cum anno tertio imperij Ludovici, XXXIV. Lotharij, & Indictione prima. Hæc omnia mendosa sunt. Meliùs in conventu Ticinensi ejusdem Ludovici apud Henricum Canisium to. v. lectionis antiquæ, ubi annus DCCCLIV. dicitur esse annus sextus imperij Ludovici, nimirum incep-

E e ij

rus, sed non exactus. Sed heic rursus Indictio quarta mutanda est in tertiam. Emendandum eodem modo est aliud ejusdem Ludovici Præceptum apud Duchesnium to. III. pag. 666. quod datum dicitur Kalendis Decembris anno VIII. ejusdem Ludovici, Indictione VIII. Indictio enim octava non congruit cum anno octavo Ludovici.

Pag. 273.

STEPHANI SANCTIONEM] Canon est Concilij Lateranensis à Callisto secundo celebrati, in quo refertur decretum Stephani primi adversus laicos ne ullam facultatem habeant disponendi de rebus ecclesiasticis. Idem decretum refertur etiam ab Hildeberto Cenomanensi in epistola 54. ad A. Episcopum Claromontensem scripta. Sed Alexander III. in epistola ad Archiepiscopum Upsellensem, quæ est XIX. in appendice Petri Cellensis, citare videtur ex synodo Symmachi Papæ. Tum consequenter adfert postremam clausulam istius canonis Lateranensis.

Pag. 278.

LIBRUM CALLISTI] Non puto Antonium Augustinum ista referre tanquam crederet, sed ut referret simpliciter quæ de Callisto feruntur opinione vulgi Hispanici. Constat enim narrationem illam falsam esse, Callistum verò nunquam fuisse in Hispania. Fuit tamen studiosissimus sancti Iacobi Compostellani, ut ait Baronius, & de ejus miraculis volumen confecit. Is est ipse Callisti liber ab Antonio Augustino memoratus. Illius exemplar nos vidimus in veteri codice MS. bibliothecæ sancti Victoris Parisiensis, ex quo decerpere visum est elegantem jucundissimamque præfationem istam. **INCIPIIT ARGUMENTUM BEATI CALIXTI PAPÆ de miraculis sancti Iacobi Apostoli. Summopere pretium est beati Iacobi miracula ad decus Domini nostri Iesu Christi scriptura tradere & memoria aternaliter commendare. Dum enim sanctorum exempla à peritis narrantur, auditorum corda ad patriæ cœlestis dulcedinem & amorem piè excitantur. Quod ego animadvertens, barbarus terras perambulans, quadam ex his miraculis in Galetis, quadam etiam ultra tria maria, diversa scilicet in diversis locis scripta repperi, quadam in oris barbaris quibus beatus Apostolus ea dignatus est operari, nar-**

antibus illis qui ea viderunt vel audierunt didici, quædam propriis oculis vidi, quæ diligenter ad decus Domini & Apostoli litteris commendavi. quæ quanto magis pulchriora, tanto magis cariora. Nec quis putet membra quæ audivi de eodem miracula & exempla scripsisse, sed quæ verissimis assertionibus verissimorum hominum vera approbavi fuisse. Si enim omnia miracula quæ de eodem in compluribus locis sub multorum narratione audivi scriberem, magis deficeret manus studii quamque pergamenum quàm ejus exempla. Quapropter precipimus ut codex iste inter veridicos & autenticos codices deputetur & in Ecclesiis & in refectoriis diebus festis ejusdem Apostoli aliisque, si placet, legatur. Stimulabat Callistus Anglos ad peregrinationem Compostellanam, ut ex Vvillielmo Malmesburiensi docet Baronius. Contrà Hildebertus Cenomanensis Episcopus in epistola LVIII. Comitem Andegavensem detortabatur ab eo itinere capeffendo. Et omnino digna est epistola illa quæ legatur ab hominibus sacrarum peregrinationum ardore succensis.

INNOCENTII TERTII] Optimè notat Antonius Augustinus falsum esse hoc loco Innocentium, qui crediderit canonem de quo heic agitur esse Concilij Constantinopolitani primi, cum sit ex synodo quam Photius habuit Constantinopoli. Vide lib. 5. de concordia sacerdotij & imperij cap. 21. §. 12. Pag. 289.

REGNARE DESIDERANT] Legendum, desiderant. Error fuit typographi. Pag. 321.

FORUM IUDICUM] vulgò hodie *Fuero Iuzgo*. Edicio commentariorum Alfonsi à Villadiego in eum librum cusa Madriti anno MDC. ita habet in prima pagina. *Forus antiquus Gothorum Regum Hispania, olim LIBER JUDICUM, hodie FUERO Iuzgo nuncupatus.* Iacobus Cujacius ad titulum secundum *De foro competenti* in Decretalibus probat multis exemplis forum dici in genere masculino, quo modo scriptum est ab Alfonso. Antonius tamen Augustinus heic forum posuit in neutro genere. quod esse aptius quàm *forus* idem pronuntiavit in Notis ad primam collectionem Decretalium lib. 5. tit. 36. cap. 10. Rectè autem ait Augustinus librum illum esse eum qui à

E c iij

Petro Pithœo editus est Parisiis anno MDLXXIX cum hoc titulo : *Codiciſ legum Vviſigothorum libri XII.* Hunc codicem nos contulimus cum duobus antiquiſſimis exemplaribus manuſcriptis , uno monaſterij Moyſſiacenſis, altero Eccleſiæ Albienſis. Rurſum duo illius antiqua exemplaria extant in bibliotheca Thuanæ , & aliud antiquiſſimum in monaſterio Rivipullenſi.

Pag. 312.

ATQUE LOTHARII] Impoſuit Antonio Auguſtino editio Capitularium Ioannis Tiliſij, ubi in præfatione Anſegifiſ ſcriptum eſt libris quatuor Capitularium contineri capitula quæ domnus Karolus Imperator fecit & ea quæ domnus Ludovicus Imperator & Lotharius Cæſar filius ipſius ediderunt. Sanè fatendum eſt ita pariter haberi in vetuſtiſſimis Capitularium exemplaribus Rivipullenſi , Camberonenſi , Treceſi , & in editione Baſileenſi Ioannis Heroldi. Nihilo minùs vir clariffimus Petrus Pithœus pronuntiavit heic perperam adjectum eſſe nomen Lotharij, cum nihil inter hæc proprium ejus eſſe putaret. Hæc ſunt Pithœi verba. *Sanè quòd in Anſegifiſ præfationibus Lotharij nomen adjectum eſt , datum id ſcias exemplarium quorundam antiquitati , qua ſub ejus ditione , ut verifiſimile eſt , primùm deſcripta , non hoc ſolum ipſius honori tribuerant.* At parte ex alia antiquiſſimi & optimi libri, Pithœanus , Thuanus , Colbertinus, non habent nomen Lotharij. Præterea certum eſt omnia quatuor iſtorum librorum capita ſumpta eſſe ex conſtitutionibus Karoli Magni & Ludovici Pij. Vide Concilium Meldenſe cap. 78.

SENONEN. ARCHIEPISC.] Et iſtud quoque falſum eſt, uti jam obſervaverunt viri erudiſſimi. Nam Anſegifiſ collector Capitularium diverſus omnino eſt ab Anſegifo Senonenſi Archiepiſcopo.

APOST. AUCTOR. CONFIRMATA] Intelligendum iſtud non eſt de libris ſeptem Capitularium in univerſum , ſed tantùm de tribus ultimis à Benedicte Levita collectis , ut ſapienter monuit illuſtriſſimus Archiepiſcopus Pariſienſis in libro ſexto de concordia cap. 27. §. 3. Nam collectio illa Benedicte Levitæ diverſa prorsùs erat à collectione Anſe-

gisti, neque unum semper corpus cum ea constituebat. Testis sit Hincmarus Remensis Archiepiscopus in opusculo quod inscripsit *De Presbyteris criminosos de quibus approbatio non est*. Illic enim referens caput 14. libri quinti Capitularium, qui est primus Benedicti Levitæ, ita ait: *Quid de Presbyteris criminosos, de quibus approbatio non est, agendum sit, in libro primo capitulorum Domni Karoli Imperatoris Augusti capite trigesimo quarto scriptum est: Hoc nobis magno studio retractandum est &c.* Denique Isaac Lingonensis Episcopus collectionem suam adornavit ex solis tribus libris Capitularium à Benedicto Levita editis. Quod evincit divisos illos ut plurimum fuisse à collectione Ansegisi. Unde factum ut in antiquissimis exemplaribus Capitularium nulli alij libri reperiantur præter quatuor priores.

NON INVENIANTUR] Quia nimirum ingens capitulorum numerus ex tribus postremis libris Capitularium detractus est à Ioanne Tilio & Petro Pithoco, vel quia jam edita erant aliis in locis Capitularium, vel fortassis quia superflua & inutilia videbantur. Nos suis quæque locis, si Deus firmam valentiam nobis & otium dederit, restituemus secundum antiquas librorum illorum divisiones quarum vestigia supersunt in Capitulis Ludovici Pij & Karoli Calvi, apud Hincmarum, Isaacum, Reginonem, in Concilio Trosleiano, denique apud Fulbertum & Ivonem.

Pag. 324.

IMPER. CUM EPISC.] Verissimum est quod heic observat Antonius Augustinus, fontem Capitularium fuisse ipsa Concilia atque conventus in quibus Imperator cum Episcopis & aliis Consiliariis de rebus tam ecclesiasticis quàm profanis agebat. Unde capitula synodalia dicebantur quæ in synodis inventa erant, ut dictum est in Notis ad Reginonem pag. 542. Sapienter autem dixit Augustinus *Concilia atque conventus*; quia tamenetsi certum sit magnam partem horum capitulorum decretam fuisse in Conciliis, negari tamen non potest quin multa etiam à Principibus nostris pro jure suo statuta fuerint extra synodorum præsentiam. Vide Marcam lib. 6. de concordia cap. 25.

E c iij

Pag. 331.

MIHI INTERPRETARI] Notanda est singularis modestia & ingenua confessio Antonij Augustini, qui non intellecta à se fatetur verba ista abbreviata ex capitulis Karoli Magni, cccc. *solid. culp. jud.* conjicit verò scribi fortasse debuisse *comp. jud. pro compositione judicetur*. Legendum igitur est *solidis culpabilis judicetur*, ut scriptum est in capitulis quæ idem Karolus addi præcepit legi Salicæ, tum etiam in antiquo codice MS. sancti Petri Pictaviensis, & in libro Capitularium Rivipullensi. Attamen fatendum est in libro Petri Pithœi scriptum esse, cccc. *solid. componat.* quo etiam modo habetur in codice Colbertino & in Camberonensi. At in regio & in Thuanone legitur *componatur*.

Pag. 332.

IN PANORMIA EDITA] tam in editione Basileensi quàm in Lovaniensi. Sed in codice Victorino legitur: *Capitular. lib. cap. cccxciiii.* Exstat capitulum istud iisdem verbis in Additione prima Capitularium cap. 16. quæ sumpta est ex conventu Aquisgranensi Abbatum Franciæ cum monachis suis acto anno dcccxxvii. Sed in vetustissimo codice MS. bibliothecæ Iuliæ Helmæstadiensis academiæ, cujus exemplum ad me miserunt viri clarissimi Hermannus Conringius & Ioachimus Iohannes Maderus, ita legitur: *Vt sibi compatres commatresque non faciant, & nullam quamlibet mulierem osculentur.* Centuriatores verò Magdeburgenses centuria nona cap. 6. pag. 275. sic ediderunt: *Vt sibi compatres commatresque non faciant, & nullam unquam quamlibet mulierem osculentur.*

Pag. 336.

ROTHADI EPISCOPI] Vide quæ de hac causa dicta sunt in capite octavo, undecimo, & duodecimo præfationis nostræ ad hos Antonij Augustini dialogos.

Pag. 357.

PRÆCIPUÆ CUM Æ] Contij hæc verba sunt in margine istius capituli: *Puto legendum Præcipuæ. ut sit proprium nomen.* Doleo hanc conjecturam excidisse viro doctissimo. Vide locum integrum tomo tertio Conciliorum Galliæ pag. 329. in epistola Nicolai ad Lotharium quæ incipit *Audito revertente Misso nostro.*

NON ADMONITUS] Rectè. Nam etiam in Pag. 36R
 manuscripto Pannormiæ codice Victorino sic scripta
 est vox illa ut facilè dignosci non queat utrum *eivra-*
tus legendum sit an *eiuratus*. Attamen vetusti corre-
 ctoris diligentia effectum est ut intelligeremus le-
 gendum esse *eiuratus*, ut qui mucrone cultelli dis-
 puxerit literas *u* & *i*.

OSVVALDUS] Vir fuit optimus & sanctissimus, Pag. 372.
 valde laudatus à Vvillielmo Malmesburiensi in libro
 tertio de gestis Pontificum Anglorum & à ceteris
 scriptoribus Anglis, tum etiam à Francisco Godvvi-
 no, licèt illum is postea mordeat in causa cœlibatus
 Clericorum. At calidissimus Ioannes Balæus omnes
 reverentiæ & honestatis terminos heic excessit, huc
 etiam progressus ut Osvaldum Odonis Archiepisco-
 pi Cantuariensis filium ex monacha fuisse impudenter
 insinuaret, quia videbat eum dici nepotem Odonis,
 id est, fratris filium, ut interpretatur Godvvinus.
 Fuit autem primò Vvigorniensis Episcopus, (non
 Wintoniensis, ut malè credidit Antonius Augusti-
 nus) deinde Archiepiscopus Eboracensis. Retinuit
 tamen semper episcopatum Vvigorniensem, ne mona-
 chica professio, quam ipse illic recenter instituerat,
 evanesceret per absentiam ejus. Decessit die 27. Fe-
 bruarij anno 992. Vvigorniaque in Ecclesia à se con-
 structa sepultus est, ubi ad tumulum ejus, ut scribit
 idem Godvvinus, multa patrata perhibentur mira-
 cula, propter quæ à posteritate credula sanctorum
 numero adscriptus est. Attamen Ioannes Pitseus pu-
 tat eum pervenisse usque ad annum decimum supra
 millesimum. Scripsit nonnulla opuscula quæ à Balæo
 & Pitseo enumerantur. Nullus tamen eorum memi-
 niæ Martyrologij ab eo scripti.

FUIT NE ALIQUIS] Ingenuè faretur Antonius
 Augustinus nescire se quis sit hic Gerardus vel Airar-
 dardus Archiepiscopus Turonensis. Vide infra in
 Notis ad Gratianum 2. q. 1. cap. 10. *Notum.*

EGARENSE] Habitum illud fuit sub Sisebuto Pag. 400.
 Rege Gothorum in Hispania. Egaram porrò urbem
 fuisse Hispaniæ Tarraconensis, sitam ubi nunc est
 Terracia, inter Barcinonem, Minorissam, & Au-

442 STEPHANI BALVZII &c.
sonam, ostendimus olim in dissertatione de episco-
patu Egarenſi, quæ nuper edita eſt in tomo quinto
Conciliorum pag. 1645. Illud nunc addo, graviter
heic lapſum eſſe Maurum Caſtellam Ferrerium, qui
in libro ſecundo hiftoriæ ſancti Iacobi pag. 209.
ſcribit Concilium Egarenſe celebratum fuiſſe in Gal-
lia Narbonenſi, quæ tum parebat imperio Regum
Gothorum in Hiſpania regnantium,

